

Hohmann Balázs

Hol a súlypont? Az alternatív vitarendezési módszerek váltakozása a polgári jogvitákban és a hatósági eljárásokban

1. Az alternatív vitarendezési metódusok alkalmazásának történeti vázlata

A társadalomra nehezedő, folyamatosan megújuló kihívások, ezek szociális, gazdasági, politikai és újabban környezet- és természetvédelmi hatásai által létrejövő konfliktusok és jogviták megelőzése és feloldása szükségessé tették a vitarendezési módszerek alternatív változatainak kifejlesztését és ezek széles körű alkalmazását.¹

A konfliktusok kezelésének és így a hagyományos megoldásoktól eltérő, alternatív módszerek alkalmazásának története közel egyidős az emberiség történetével.² A jelenleg hagyományosnak tekintett igazságszolgáltatási, köz-igazgatási rendszer, illetve a vitarendezés, jogviszony-alakítás valójában csak az elsőként megjelenő, viták rendezésére szolgáló, ma alternatívnak nevezett módszerek folyamányaként jelent meg. Az erőszak kizárásával megvalósuló, konfliktusok feloldására szolgáló első eljárások között említhetjük az egyeztetést, tárgyalást, amelytől már csak egy lépésre volt a független harmadik fél bevonása, így megalapozva az ADR-módszerek (*alternative dispute resolution*) archetípusait.³ Az ősi Kína az egyik bázisa volt és jelenleg is egyik legfőbb képviselője a békés vitarendezésnek, ahol az olyan erőteljes társadalmi beágyazottságra tett szert, hogy ma is az igazságszolgáltatási rendszer egyik legfőbb helyettesítője, a konfliktusok rendezésének alapvető formája.⁴ A közvetítés

¹ Stephen B. Goldberg – Eric D. Green – Frank E. A. Sander: *Dispute Resolution*. Boston, Little, Brown, 1985. 5–20.

² Susan Blake – Julie Browne – Stuart Sime: *A Practical Approach to Alternative Dispute Resolution*. Oxford, Oxford University Press, 2014. 22–23.

³ Jerome T. Barrett – Joseph P. Barrett: *A History of Alternative Dispute Resolution: The Story of a Political, Social, and Cultural Movement*. New York, John Wiley & Sons, 2004. 20.

⁴ Visegrády Antal: *Jog- és állambölcsélet*. Budapest, Menedzser Praxis, 2016. 72.

és a mediáció gyökerei tehát több évszázados múltra tekinthetnek vissza, újdonságtartalmukat inkább az újkorban beinduló újrafelfedezésük adja.⁵

A mediáció európai megjelenéséről a 15. századból származnak az első források, amelyek a Lancaster-ház uralkodása során rögzítenek több esetet, amikor angol főnemesek rendezték így konfliktusaikat.⁶ E tekintetben a magyarországi jogalkalmazás sem volt lemaradásban: szintén az 1400-as évektől egyre erősödő mértékben töltöttek be a vitában álló felek között mediatív szerepet először a faluközösségek s azok bírái, majd fokozatosan törvényi elismerést is nyertek az egyes egyezségekre utaló szabályok, végül a Habsburg-ház 18. századi újbóli térnyerése igyekezett kiteljesíteni a korabeli mediáció gyakorlatát.

Az igazságszolgáltatás állami monopóliumának kiépülésével és kiterjedésével világszerte, de különösen Európában, az eredetileg hagyományos módszerek alternatívvá váltak, és csak a 20. század második felében kerültek vissza a tudományos vizsgálódások középpontjába mint a hagyományos igényérvényesítés kiegészítő, helyettesítő módszerei.⁷ Itt érhetjük tetten azt a tendenciát, amely napjainkban meghatározza az alternatív vitarendezés alkalmazásának alakulását: az alternatív ismét kezd bevetté, sőt ösztönzötté válni az egyes nemzeti jogrendszerekben, hiszen számos előnye mutatható ki. A jogrendszerek egymás melletti fejlődésével párhuzamosan, a belső jogon túl a nemzetközi jog is alkalmazni kezdte az ADR-módszereket a nemzetközi viták feloldására, a közvetítés és egyeztetés (*conciliation*) egyaránt hangsúlyosan megjelent ezen a szinten, és a konfliktusok háborús elintézésének egyik reális alternatívájává vált.⁸

2. A mediáció alapkonceptiója

A mediációt (vagy más néven a szakirodalomban és a jogszabályi környezetben bevett kifejezésként: közvetítést) olyan egyeztetésként határozhatjuk meg,⁹ amelynek legfőbb lényegi eleme az, hogy az ellenérdekelt – tehát legalább kettő vagy annál több – fél jog- vagy érdekvitájában, a felek kezdeményezésére vagy

⁵ Todd B. Carver – Albert A. Vondra: *Alternative Dispute Resolution: Why it Doesn't Work and Why it Does*. *Harvard Business Review*, May-June, 1994.

⁶ Decastello Alice: *A közvetítői eljárás az egészségügyben*. Doktori értekezés. Pécs, PTE ÁJK, 2008. 14.

⁷ Barrett-Barrett (2004): i. m. 142.

⁸ Bruhács János: *Nemzetközi jog I. Általános rész*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2014. 221–239.

⁹ Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): *Mediáció. Közvetítői eljárások*. Budapest, HVG–ORAC, 2013. 37–38.

beleegyezésével egy olyan semleges, harmadik fél (közvetítő) jár közben, aki segíti a vita megoldását.

Vizsgáljuk meg közelebbről a közvetítést a közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény (a továbbiakban: Közv. tv.) vonatkozásában!

„A közvetítés e törvény alapján lefolytatott olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja – összhangban az 1. § (1) bekezdésében foglaltakkal – a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (a továbbiakban: közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozásának elősegítése.”¹⁰

A közvetítést az egyes szerzők számos funkcióval ruházták fel, amelyek közül legátfogóbbnak s a mediáció lényegét leginkább megragadónak Ishikawa megközelítését tartom.¹¹ A szerző általában az alternatív vitarendezési metódusok, de különösen a mediáció gyakorlatában kiemelkedő jelentőségűnek azonosította a delegalizációs, deprofesszionalizációs és deformalizációs funkciót. Ishikawa szerint a mediáció gyakorlatában a jogi normák mellett nagy hangsúlyt kapnak más szempontok is, sőt a hangsúlyt az utóbbiakra kell helyezni, így ezeket különösen figyelembe kell venni az egyezség létrehozása során (delegalizációs funkció). Ettől függetlenül a jogi normák az eljárás keretét adják: a jogtól az eljárást nem lehet, nem is szükséges függetleníteni, hiszen részben az eljárás alapját szolgálják (delegalizáció korlátja), és ez határozott érvényesülést kíván a polgári eljárások során. A konfliktusmegoldásban alapvetően nem jogi végzettségű szakemberek, hanem vitarendezésben jártas személyek vesznek részt pártatlan harmadik félként közreműködve (deprofesszionalizációs funkció). A professzionalizálás mértéke az egyes országokban, illetve országokon belül az egyes eljárásokban is olyannyira eltérő lehet, hogy a hazai igazságszolgáltatási rendszerben például a bírósági eljárások melletti mediációt rendszerint éppenséggel jogvégezett bírók, bírósági titkárok végzik. Bár a mediáció és az ADR-módszerek a leginkább formalizmustól mentes vitarendezési megoldások, ez azonban nem jelenti azt, hogy az eljárás keretszabályait ne lehetne megállapítani, vagy ne léteznének minimumszabályok az eljárás jó gyakorlatának megvalósítására (deformalizációs funkció).

¹⁰ Közv. tv. 2. §.

¹¹ Akira Ishikawa: *Einige Denkanstöße zur Diskussion der Alternative Dispute Resolution – insbesondere deren Situation in Japan*. Athen, National and Kapodistrian University of Athens, 2001. 1–13.

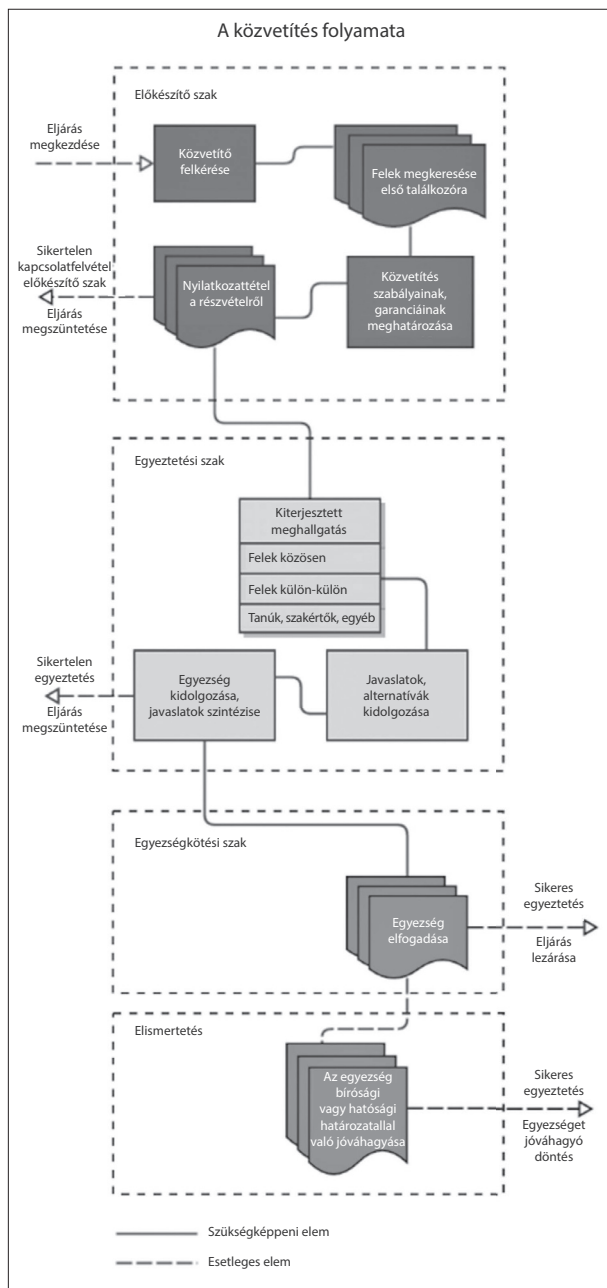
A mediátor, közvetítő alapvető feladata ebben a kontextusban az,¹² hogy tisztázza a jog- vagy érdekvita alapjait, természetét, segítse a felek közti konszenzus megszületését, amely magába foglalja a felek közös érdekeinek feltárását és a kialakuló egyezség lehetséges pontjainak meghatározását, megerősítését és visszaigazolását. Miután a mediációnak alternatív vitarendezési metódusként kifejezetten nagy és megkérdőjelezhetetlen szerepe van a viták peren kívüli megoldásában, a bíróság előtti eljárások elkerülésében, a mediációs eljárásnak az alábbi szempontokat¹³ kell kielégítenie ahhoz, hogy annak keretében megvalósíthassa céljait, funkcióit:

- jól strukturált felépítés, amely alkalmas arra, hogy kommunikációs és egyéb módszerek alkalmazásával közös megoldásra készítse a feleket, amely egy megállapodásban nyeri el végső formáját;
- a tartalmi értelemben vett helyes döntés kialakításához mérsékelnie kell a felek közti erő- és befolyásbeli különbségeket;
- az eljárásnak az esetek túlnyomó többségében önkéntességen kell alapulnia, mivel csak ettől várható reális megoldások kialakításának lehetősége (ha az eljárás kényszeren alapulna, a felek sokkal kevésbé volnának nyitottak a közös megoldás kialakítására);
- az eljárásnak a felekhez kell alkalmazkodnia, a megállapodás kialakításában elsődlegesen az ő szempontjaik az irányadók (a jogszabályok csak az eljárás kereteként szolgálnak);
- annak ellenére, hogy a múltban történt eseményekre kell választ adnia, alapvetően a jövőben megvalósítandó magatartásokat hivatott rendezni.

Az eljárás folyamatát vizsgálva az alábbi irányadó szakaszokat lehet lehatárolni:

¹² Robert A. Baruch Bush – Joseph P. Folger: *The Promise of Mediation. Responding to Conflict through Empowerment and Recognition*. Jossey-Bass conflict resolution series. San Francisco, Wiley, 1994. 231.

¹³ Jay Folberg – Alison Taylor: *Mediation: A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts without Litigation*. San Francisco, Jossey-Bass, 1984. 8–10; Christopher W. Moore: *The Mediation Process. Practical Strategies for Resolving Conflict*. New York, Wiley, 2014. 105–110.

1. ábra: A mediáció folyamata

Forrás: a szerző szerkesztése

A sikeres közvetítés érdekében a mediáció során az alábbi alapelveknek kell érvényesülniük:¹⁴

- függetlenség: a közvetítő szerepkört ellátó személynek (illetve az őt foglalkoztató, megbízó szervezetnek) függetlennek kell lennie a felektől;
- pártatlanság: a mediáció a függetlenség biztosításán túl sem lehet részrehajló, nem hozhat létre olyan egyezséget, amelyben az egyik fél álláspontjait túlzottan figyelembe veszi a másik fél szempontjainak rovására;
- titoktartás: az eljárás alapja a bizalom, amely csak akkor tartható fenn, ha a felek megbizonyosodhatnak arról, hogy az általuk az eljárás során megadott adatok nem kerülnek illetéktelenül, hozzájárulásuk nélkül harmadik személyhez;
- bizalmi jelleg: a felek egyezsége csak abban az esetben hozható létre, ha alapvetően megbíznak a közvetítőben (annak személyében és szakmai tudásában egyaránt), és a közvetítői eljárás során a közvetítő segítségével egymásban is.¹⁵

A közvetítőnek érvényesítenie kell az eljárásban a fenti alapelveket. Közvetítő az lehet, aki felsőfokú végzettséggel rendelkezik; a végzettség megszerzésétől számított, felsőfokú végzettséghez kötött legalább öt éves igazolt szakmai gyakorlattal rendelkezik; az igazságügyért felelős miniszter rendeletében meghatározott közvetítői szakmai képzést elvégezte; büntetlen előéletű; és nem áll a közvetítői tevékenység folytatását kizáró foglalkozástól eltiltás hatálya alatt.¹⁶

3. A mediáció helye a polgári eljárásokban

Az alternatív vitarendezési módszerek s azok alkalmazhatósága mind nemzetközi, mind pedig hazai szinten egyre nagyobb figyelmet kapnak a jogalkotás, jogalkalmazás, a jogtudomány részéről is. Vizsgáljuk meg közelebbről a vonatkozó szakirodalmat annak feltárására, hogy milyen szerepet tölthet be a mediáció az egyes polgári eljárásokban! Fontos azonban szem előtt tartani, hogy az egyes szerzők a mediációra mint a hagyományos igazságszolgáltatási út elkerülésére vagy megkönnyítésére gondolnak, és ennek megfelelően nem elsősorban a polgári pernek, hanem magának a közvetítésnek a folyamatát, előnyeit és hátrányait vizsgálják.

¹⁴ European Judicial Network, 2004. 2–4.

¹⁵ Bush–Folger (1994): i. m. 231.

¹⁶ Közv. tv. 5. § (1) bekezdés.

3.1. A mediáció alkalmazásának előnyei

A vita békés, peren kívüli elintézése: a mediáció egyik legfontosabb jellemzőjének az egyes szerzők annak per lefolytatása nélküli vitarendező szerepét jelölik meg.¹⁷ Mindez elősegítheti a jogvita tárgyát képező ügy végleges elintézését¹⁸ és a polgári bíróságok által meghozott vagy az egyezségbe foglalt döntések, megállapodások felülvizsgálatának háttérbe szorítását.¹⁹

Egyszerűbb és gyorsabb eljárás: a mediáció és az ADR-módszerek alkalmazása mellett gyakori érv, hogy az megkönnyíti, leegyszerűsíti és gyorsabbá teszi²⁰ egy jog- vagy érdekvita eldöntését, ezáltal valós alternatívája lehet a hagyományos igazságszolgáltatási eljárásnak. Egyes szerzők esetjogi elemzéseken keresztül, számos példával mutatják be, hogy a közvetítés akár a polgári eljáráson belül, akár azon kívül leegyszerűsítheti a tényállás tisztázását.²¹

Költségtakarékosság: a mediáció módszerét ösztönző szerzők egyik legfőbb érve annak rendkívüli költségtakarékossága, az előlegezett költségek hiánya.²²

Külső, független és pártatlan személy bevonása: A mediáció – legalábbis alapvető módszerét vizsgálva – megkívánja egy külső fél bevonását, aki megkönnyíti a feleknek a vita feloldását, a konfliktusról a megoldásra tereli a hangsúlyt.²³ Mindez természetesen a bírósági szervezetrendszer szempontjából is megkívánja a személyzet²⁴ magas szintű, konfliktusorientált és gyakorlatcentrikus képzését, nyitottá válását az ADR-módszerek irányába. Emellett hangsúlyossá teszi a polgári eljárással kapcsolatba kerülő közvetítők, mediátorok nyilvántartásának folyamatos naprakésszé tételét.

Az eljárás keretszabályai jól lehatároltak: A közvetítés akkor működik hatékonyan, ha értelmezhető annak határai,²⁵ és a felek tisztában vannak vele, hogy

¹⁷ Deborah R. Hensler: A Glass Half Full, a Glass Half Empty. The Use of Alternative Dispute Resolution in Mass Personal Injury Litigation. *Texas Law Review*, 73. (1995), 1587.

¹⁸ Albert Fiadjo: *Alternative Dispute Resolution. A Developing World Perspective*. London, Routledge–Cavendish, 2013. 2; 63.

¹⁹ Lásd ehhez Philip J. Harter: Dispute Resolution and Administrative Law. The History, Needs, and Future of a Complex Relationship. *Villanova Law Review*, 29. (1984), 1. 1394–1396.

²⁰ Sáriné Simkó (2013): i. m. 37–38.

²¹ Nigel Broadbent: Alternative Dispute Resolution. *Legal information management*, 3, (2009), 9. 195–198.

²² Blake–Browne–Sime (2014): i. m. 15, 23; Benjamin Balzer – Johannes Schneider: Managing a Conflict: Optimal Alternative Dispute Resolution. *RAND Journal of Economics*, 52. (2021), 2. 415–417.

²³ Blake–Browne–Sime (2014): i. m. 28; Barrett–Barrett (2004): i. m. 142.

²⁴ Nancy J. Manring: ADR and Administrative Responsiveness. Challenges for Public Administrators. *Public Administration Review*, 54. (1994), 2. 197–203.

²⁵ Harter (1984): i. m. 1404.

milyen jogok és kötelezettségek illetik meg őket az eljárásban, mert ez növeli bizalmukat. Mindez azt is jelenti, hogy a felek a jogszabályi lehetőségek határain belül szabadon dönthetnek vitájuk rendezési módszeréről, a közvetítés módszertanáról.²⁶ Mára talán ez is tisztázódik az európai jogrendszerek tekintetében: a polgári eljárás alapvető szabályai, garanciális rendelkezései az esetben is körülhatárolják a lehetőségek körét, amennyiben egyezségi kísérlet vagy külső fél általi közvetítés valósul meg. Ezen belül azonban a felek viszonylagos szabadsággal rendelkeznek a tekintetben, hogy vitájukat miként kívánják megoldani.

Az egyezségkötés békéltető funkciója: A közvetítés fókuszpontjában a kompromisszumos megállapodás és annak eredményeként az egyezség áll.²⁷ Az egyezsége – legyen bármilyen jogi formába öntve: hatósági jóváhagyással elismert vagy anélküli – a javaslatok, megoldási alternatívák szintéziseként azonosíthatjuk,²⁸ amely ezáltal alkalmas a felek békítésére, az elsősorban személyes, csak másod-, harmadsorban jogi problémák feloldására.²⁹

3.2. A mediáció alkalmazásának hátrányai

A vizsgált szakirodalom szerzői kevés negatívumot említenek, amelyek a mediáció alkalmazása során felmerülhetnek.³⁰ Az eljárásra vonatkozó közlemények foglalkoznak a „rossz alku”³¹ intézményével, amely az egyezség jóváhagyásához kapcsolódó joghatásokhoz, nevezetesen a jogorvoslati lehetőség szűküléséhez kapcsolódik, s jellemzően a nem megfelelően átgondolt egyezségi kitételek felülvizsgálatának korlátozottságára vonatkozik. További problémaként említik a mediáció elhúzódásának lehetőségét,³² amelyet végül minden szerző cáfol logikai vagy empirikus úton.

4. A bírósági közvetítés magyarországi meghonosítása

A fentiek alapján megállapítható, hogy van helye és szerepe az ADR-módszerek alkalmazásának a hagyományos eljáráson belül és azon túl is. Vizsgáljuk meg,

²⁶ Carver–Vondra (1994): i. m. 120–121.

²⁷ Fiadjoe (2013): i. m. 63; Blake–Browne–Sime (2014): i. m. 14.

²⁸ Blake–Browne–Sime (2014): i. m. 290; Barrett–Barrett (2004): i. m. 108.

²⁹ Lovas Zsuzsa – Herczog Mária: *Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés*. Budapest, Múzsák Kiadó, 1999. 15.

³⁰ Carver–Vondra (1994): i. m. 125.

³¹ Harter (1984): i. m. 1396.

³² Moore (2014): i. m. 105.

miként vezették be a hazai polgári igazságszolgáltatási rendszerbe a bírósági közvetítés lehetőségét, amely átmenetet képez az úgynevezett „piaci” – azaz a közvetítői törvény által tevékenységet végző közvetítők – és a hagyományos bírósági eljárások között.

Fontos megjegyezni, hogy a közvetítői törvény megalkotása után szükségessé vált a bírósági eljárásokra vonatkozó joganyag kialakítása is annak érdekében, hogy ne csak eljáráson kívül kerülhessen sor alternatív vitarendezésre. A kezdeteket az új évezred elején kereshetjük: az Országos Mediációs Egyesület 2003-ban tett kezdeményezésére³³ 2005-ben Mediációs Munkacsoport alakult a Legfelsőbb Bíróság szervezetén belül. A munkacsoport azt vizsgálta, a polgári jogi közvetítés intézménye milyen módon tehető ismertebbé azon célból, hogy a bírósági eljáráshoz kapcsolódóan vagy akár azt helyettesítve alkalmazható legyen. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács a 192/2008. (IX. 9.) OIT határozatában döntött végül arról, hogy intézkedéseket kell tenni a bírósági közvetítés meghonosítására.

2009-től ennek a polgári eljárásjogi szabályozásban is fellelhetők a nyomai: a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 148. §-ának (2) bekezdése akként módosult, hogy „a bíróság – amennyiben annak sikerére esély mutatkozik, különösen, ha a felek bármelyike kéri – tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárás lényegéről, igénybevételeének lehetőségéről, és ezzel összefüggésben a szünetelés szabályairól”, illetve „ha a felek a közvetítői eljárás során egyezséget kötnek, azt a bírósághoz jóváhagyás végett benyújthatták, ebben az esetben a bíróság az eljárást folytatta”.

2012-re megérett a helyzet a fordulatra: módosult a Közv. tv., és egy új fejezet már önállóan szabályozta a bírósági közvetítés jogintézményét is. A mediációra vonatkozó szabályokat tartalmaz még a bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet és a bírósági közvetítéssel kapcsolatos szabályzatról szóló 20/2012. (XI. 23.) OBH utasítás is.

A rendelkezések nyomán 2018-ig több mint másfél száz bírót és bírósági titkárt jelöltek ki közvetítői feladatok ellátására, és közel 4500 közvetítői eljárást folytattak le.³⁴ Mit mutatnak számunkra ezek a számok? Egyrészt egy olyan kezdeti lehetőség megnyílását, amely megvalósítja az igazságszolgáltatás valódi célját, az eredetileg használt eszközök nélkül: lehetővé teszi a felek megegyezését, *win-win* jellegű szituáció kialakítását. Ez sok tekintetben közelebb áll a jogvita érdemi eldöntéséhez, mint amit a hagyományos eljárás nyújthat a felek számára.

³³ Fürjes Balázs – Gyengéné Nagy Mária – Gyulai Edina (szerk.): *A mediáció és a bírósági eljárások kapcsolata Magyarországon 2009/2010. évi kísérleti bírósági mediációs program kiértékelése*. Budapest, Országos Mediációs Egyesület, 2010. 5–10.

³⁴ Országos Bírósági Hivatal: *A bírósági közvetítés társadalmi beágyazottsága. Hogyan zajlik és miért jó a mediációs eljárás?* 2018.

Mindazonáltal a kötelező közvetítés intézményének 2014. márciusi bevezetése mellett e szám túlzottan alacsony kihasználtságról tanúskodik.

Európa számos országban hangsúlyos szerepet kap a pert megelőző mediációs folyamat. Például Németországban az *Einführung zur Zivilprozessordnung* (EGZPO) 15. §-a a tartományi jogalkotás számára ad felhatalmazást arra, hogy egyes ügycsoportokban a perindítás feltételül szabja a felek közötti egyezség megkísérlését. Olaszországban a feleket képviselő ügyvédek kötelezettségévé teszik a felek álláspontjának közelítését és a mediáció lehetőségéről való tájékoztatást is.³⁵

Hazánkban a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) szabályozza a közvetítői eljáráshoz kapcsolódó egyezségi kísérletet és a közvetítői eljárás nélküli egyezségi kísérletet (Pp. 167–168. §), a per költség viselésének előnyös szabályozásával (Pp. 86. §) pedig elősegíti a módszerek elterjedését. Ennek megfelelően bár látható előrelépés, az újonnan kialakított szabályok mégsem alkalmasak arra, hogy alapjaiban változtassák meg a hazai jogvitarendezési módszereket, és ez talán nem is cél. A jogalkotó feltételezhető szándékából kitűnik, hogy ugyan alapvető szinten, illetve néhány részletszabály segítségével támogatja az alternatív vitarendezés lehetőségének elterjedését, csak kivételes lehetőségként tekint azok alkalmazására a kötelezően közvetítéssel érintett ügytípusokon túl.

5. Kapocs magánjog és közjog között: az ADR-módszerek megjelenése a közigazgatásban

5.1. A mediatív és közvetítői lehetőségek alkalmazása hatósági eljárásban

Vizsgáljuk meg a másik vonatkozást, amelyre jelen tanulmány vállalkozott! Miként jelenhet meg az alternatív vitarendezés a hatósági eljárások területén, és milyen tendenciát mutat ez napjainkra?

A mediáció és közvetítés alapvető alkalmazási területének a fenti szakirodalmi vonatkozások alapján a magánjogi, ezen belül pedig az egyes polgári jogi és munkajogi viták rendezését jelölhetjük meg. Az ADR közjogi, közigazgatási jogi területen való alkalmazhatósága sokáig fel sem merült sem jogtudományi, sem jogalkotói megközelítésben. A módszerek ugyanis jellemzően valamilyen jog- vagy érdekvita feloldására irányultak, ezért értelmezhetetlenek voltak a hatósági jogviszonyban álló hatóság és ügyfél relációjában, hiszen a mellérendeltségi viszony nem volt elképzelhető az ügyfél alávetett pozíciója miatt.

³⁵ 2010. évi 28. számú törvényhozói rendelet 3. cikk (2) bekezdés és 5. cikk (1) bekezdés.

A közigazgatástól és azon belül a hatósági eljárástól egyre erősebb szakmai érdeklődés mellett várt nyitott jelleg³⁶ egyik megtestesülésének tekinthetjük, hogy az a merev szereptartás, amely a hatósági jogviszonyon alapuló alá-fölé rendeltségből törvényszerűen következett, modern viszonyok között már nem volt összeegyeztethető a közigazgatás felé mutató elvárásokkal.

A rendészeti jellegű közigazgatás³⁷ időszakában elképzelhetetlen lett volna az a konstelláció, hogy az állam szinte minden közhatalmi funkcióját ellátó közigazgatás³⁸ figyelembe vegye az akkor még alattvalói státuszban levő jogalanyok (mára ügyfelek) szempontjait, illetve konszenzusos megoldás kialakítására törekedjen akár az eljárásban szereplő személyek között, akár a hatóságok és a személyek között.

Az alternatív vitarendezési megoldások közigazgatási alkalmazásához arra volt szükség, hogy alapvető változás következzen be a hatósági eljárásokhoz kapcsolódó közhatalom-gyakorlás módszertanában. Ennek köszönhetően az egyes közigazgatási rendszerek koncepcionálisan³⁹ már nem minden esetben közelítették az ügyfelekhez az eredeti hatalmi pozíciójukból, és kevésbé érezték szükségét annak, hogy a közigazgatás alapvető funkciójaként megjelölt közérdek megvalósítását és védelmét mindenáron – jogi vagy más, akár fizikai – kényszer segítségével ériék el. Ehhez azonban történelmi léptékben is viszonylag hosszú időre,⁴⁰ a rendészeti jellegű közigazgatás ügyfélközpontúvá válására, illetve olyan újszerű megfontolások,⁴¹ mint például a *governance*⁴² és hatása tudományos vizsgálatára, majd gyakorlati alkalmazására volt szükség.

5.2. Az alternatív vitarendezés dimenziói

Az alternatív vitarendezési metódusokat vizsgálják és alkalmazzák is a közigazgatás gyakorlatában. Az alábbiakban a módszerek elméleti dimenzióit elemezzük

³⁶ Martin Doornbos: 'Good Governance'. The Rise and Decline of a Policy Metaphor? *Journal of Development Studies*, 37. (2001), 6. 101.

³⁷ Fábián Adrián: *Közigazgatás-elmélet*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011. 122.

³⁸ Szamel Lajos: A rendészet a közigazgatás rendszerében. *Állam és Igazgatás*, 35. (1985), 11. 967.

³⁹ Donald F. Kettl: The Transformation of Governance. Globalization, Devolution, and the Role of Government. *Public Administration Review*, 60. (2000), 6. 488–497.

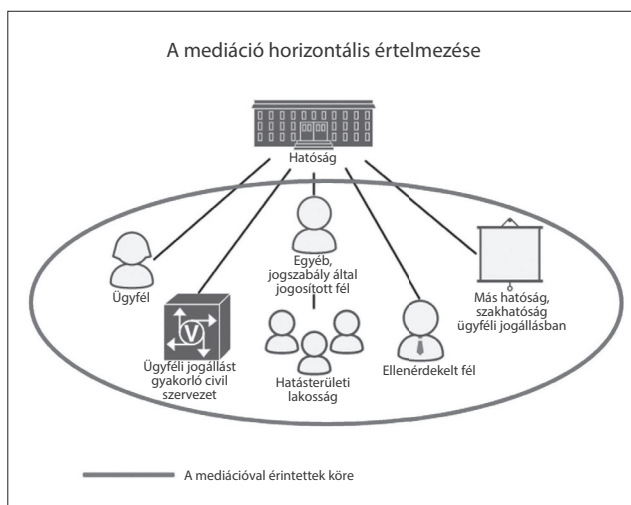
⁴⁰ David H. Rosenbloom – Deborah D. Goldman: *Public Administration. Understanding Management, Politics, and Law in the Public Sector*. New York, McGraw-Hill, 1993.

⁴¹ Lisa Blomgren Bingham – Tina Nabatchi – Rosemary O'Leary: The New Governance. Practices and Processes for Stakeholder and Citizen Participation in the Work of Government. *Public Administration Review*, 65. (2005), 5. 547–558.

⁴² Donald F. Kettl: *The Transformation of Governance. Public Administration for the Twenty-first Century*. Baltimore, John Hopkins University, 2015.

az alapján, hogy a hatósági eljárás mely személyek, illetve szervek, szervezetek között történik.

Az ADR *horizontális* érvényesüléséről beszélünk, amikor a hatósági eljárásban az ügyfelek között alkalmazzák. Ilyen esetben két – eljárási jogait és kötelezettségeit tekintve – egymással azonos vagy közel azonos pozícióban álló félről beszélünk. Nem ritka a multipozíció, tehát amikor az ellentétes érdekek egyik, illetve másik oldalán több fél, sőt a hatósági eljárás megszokott ügyfélkörén kívül, adott esetben akár több közérdeket, társadalmi csoportot vagy egyéb érdeket képviselő szervezet is fellelhető.

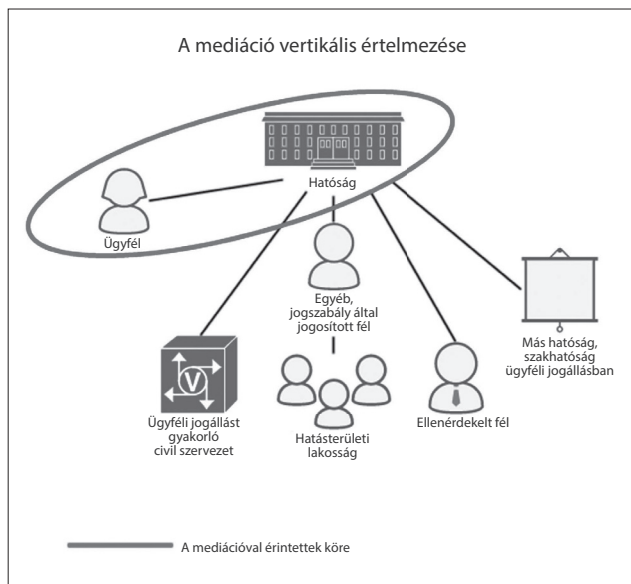
2. ábra: A mediáció horizontális értelmezése

Forrás: a szerző szerkesztése

A hatóság alapvető feladata ebben az esetben az, hogy elősegítse a különböző érdekű felek kompromisszumának létrejöttét, akár az eljárás keretében, akár azon kívül. A közvetítés eredményét tartalmazó egyezséget rendszerint a hatóság jogi kötelező erővel bíró határozatba foglalja, vagy más módon hitelesíti, így garantálva az egyezség teljesítését.

Amíg a mediáció horizontális megközelítése rendkívül közel áll a módszer eredeti alkalmazási területéhez, és csak a hatósági közreműködés és elismerés jelent többletet a magánjogi területen alkalmazott módszertannál, addig a mediáció *vertikális* megközelítése merőben új értelmezési kérdéseket nyithat meg. Ebben a dimenzióban ugyanis az egyezség nem az egyes ügyfelek vagy más hasonló státusszal rendelkező személyek és szervezetek között jön létre, hanem az ügyfél és a hatóság vonatkozásában. A hatóság korábbiakban vázolt erőteljes,

akár kényszer alkalmazására is felhatalmazó jogosítványai ennek köszönhetően kevésbé érvényesülnek, mint a hagyományos rendben zajló hatósági eljárásban.

3. ábra: A mediáció vertikális értelmezése

Forrás: a szerző szerkesztése

A hatóság szerepköre nagyban változik a horizontális verzióhoz képest: a hatóságnak ebben a viszonylatban nemcsak az lesz a feladata, hogy elősegítse az egyezség létrejöttét, hanem saját maga is részese lesz annak. A köz- és a magánjog határán mozgó megoldásnak alapvetően az lesz a hatása, hogy a hatóság ebben a jogviszonyban elsősorban nem hatóságként, hanem kvázi szerződő félként fog szerepelni, és a hatósági eljárás keretében vizsgált ügyben elsősorban az egyezségből eredő – jellemzően magánjogi természetű – kényszerítő eszközökkel fog élni, és csak ezek hatástalansága esetén lép fel újra a hatósági szerepkörének ellátásához jogszabályok által biztosított közjogi kényszerítő eszközök segítségével. A hatóságnak ebben a szerepkörben természetesen nemcsak a köz érdekét kell érvényre juttatnia a jogszabályok következetes érvényesítése mellett, hanem az eljárás további résztvevőinek szempontjaira is figyelmet kell fordítania, akár részt vesznek a közvetítés folyamatában, akár nem.

Az egyezség létrejöttét gyakran segíti külső, esetenként laikus, más esetekben erre képzett külső, független harmadik személy, így például hazai eljárásjogunkban a hatósági közvetítés körében eljáró közvetítő. Az egyezség létrejöhet hagyományos egyezségi megállapodás formájában, de számos esetben egy rendkívül

különleges, a létrehozás folyamatának nyomait magán hordozó hatósági szerződés keretében is, amelynek egyszerre vannak közjogi- és magánjogi jellemzői is.

5.3. A hazai tervezési dokumentumok vizsgálata

5.3.1. Magyary Program

Ahhoz, hogy értékelni tudjuk a mediáció helyét a magyar közigazgatás gyakorlatában, röviden tekintsük át a közigazgatás fejlesztésére megalkotott tervezési dokumentumok célkitűzéseit, elképzeléseit a fejlődő közigazgatásról, és elemezzük, milyen szerepet szánnak ezekben az ADR-módszerek térnyerésének.

2011-ben a magyar kormányzat átfogó közigazgatás-fejlesztési stratégiát adott közre, amely a Magyary Program címet viselte.⁴³ A program alapvető célja a jó állam megteremtése volt, amit a dokumentum a hatékonyan működő közigazgatáson keresztül látott megvalósíthatónak. Ennek elérésére a program évente felülvizsgálandó beavatkozási területeket jelölt ki: szervezet, feladat, eljárás, személyzet.

A fejlesztési irányokat tekintve a program eredményeként a közigazgatás gyakorlatában alapvetően jó befogadó környezet alakulhatott volna ki az ADR-módszerek alkalmazásának kiteljesedéséhez, azonban a hatósági eljárások egyszerűsítése pont azokat az egyes eljárási elemeket korlátozta (például az eljárások sztenderdizálása azok célirányos diverzifikálása helyett), amelyek szükségesek lettek volna ezek megjelenéséhez, sikeres működéséhez. Bár veretes célok mentén kezdődött tehát a program megvalósítása, félreértett európai és tengerentúli haladási irányokat vázolt fel, nagyobb szerepet szentelt a közigazgatás gyökeres átalakításának, mint precíz módosításának, ezáltal a hatékonyság inkább formális, semmint materiális értelemben vált értelmezhetővé a kibontakozó fejlesztések nyomán. A közigazgatástól várt nyitott jelleg megvalósítása pedig nemzeti konzultációkban,⁴⁴ a Jó Állam Fórumban,⁴⁵ ügyfélelégedettség-mérési folyamatokban történt meg ahelyett, hogy a hatósági eljárások módszertana alakult volna olyan mértékűen ügyfélközpontúvá a döntéshozatal során is, hogy még nem sértette

⁴³ Magyary Program 2011.

⁴⁴ Magyary Program 2012.

⁴⁵ A Jó Állam Fórum szintén egyfajta konzultáció volt, amiben a közigazgatás működéséről várták az állampolgárok javaslatait, észrevételeit. A közigazgatás újjászervezéséhez és szemléletváltásához kapcsolni remélt kezdeményezés révén anonim módon vagy e-mail-cím megadásával lehetett megosztani a tapasztalatokat és a véleményeket az állam működésének javítása érdekében. A beérkező észrevételeket a Nemzeti Köszolgálati Egyetem oktatóinak és hallgatóinak segítségével dolgozták fel.

volna a közigazgatás eredeti funkcióit és a törvényeknek való alárendeltségének elvét.

5.3.2. Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia 2014–2020

A stratégiai tervezés következő lépcsője a 2015-ben publikált *Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia 2014–2020* című dokumentum volt, amely a célok részleges módosulásával már a szolgáltató állam modelljének megvalósítását tűzte ki maga elé. Ez egyszerre foglalta magába a közigazgatás versenyképességének fokozását, a közszolgáltatások fejlesztését, a hatékonyságot, de emellett a professzionalizmust, a költséghatékonyságot és a szervezetheziséget is.

A stratégiai dokumentum nem hozott kifejezetten kiugró fejlesztéseket a Magyar Program koncepcióihoz képest, legalábbis ami a szűkebb vizsgálódási területünket érinti. A stratégia megalkotásától eltelt viszonylag rövid időszak nehezen teszi lehetővé a dokumentum céljai mentén megvalósuló eredmények objektív értékelését, az azonban mindenképp megállapítható, hogy az elmúlt két évben a költség- és időhatékonyság szempontjai a korábbiaknál is erőteljesebbé váltak a közigazgatás működésének tervezése során. Mindez önmagában nem jelentené az ADR-módszerek háttérbe szorulását, azonban a közigazgatás jelenlegi rendszere jól látható módon nem lenne képes e módszerek kiterjesztett alkalmazására a felfokozott – s jellemzően egyirányú – hatékonyságnövelő intézkedések mellett. A közigazgatás „felpörgetett” fejlesztése éppen az újabb fejlődési lehetőségek észlelésétől és alkalmazásától vágja el az utat.

5.3.3. A közigazgatási bürokráciacsökkentés koncepciója

A magyar kormány által 2015 májusában nyilvánosságra hozott újfajta közigazgatás-átalakítási program alapvető célkitűzése a közigazgatás működésével járó adminisztratív terhek csökkentése, az eljárások díjtételeinek jelentős csökkentése vagy ingyenessé tétele, a korábbi megoldásokhoz hasonlóan⁴⁶ az egyes általános eljárási szabályok egyszerűsítése, az engedélyhez kötött tevékenységek körének csökkentése és az egyes ügyintézési határidők csökkentése volt.

A programhoz széles körű jogszabály-módosítási lépésekre volt szükség: a két irányadó jogforrás 108 törvényt és 158 rendeletet módosított, ezzel jelentősen

⁴⁶ A közigazgatási bürokráciacsökkentéssel összefüggő törvénymódosításokról szóló 2015. évi CLXXXVI. törvény, a közigazgatási bürokráciacsökkentéssel összefüggésben egyes kormányrendeletek módosításáról szóló 441/2015. (XII. 28.) Korm. rendelet.

átformálva a közigazgatásra vonatkozó jogszabályi rendelkezések rendszerét. A koncepciót vizsgálva ismét a költség- és időhatékonyság, az eljárási szabályok egyszerűsítésének üzenetével találkozunk. Mindez magyarázható lenne azzal, hogy e koncepcionális dokumentumok egy átfogó elképzelés eltérő időpontokban felvett „pillanatfelvételei”. E tanulmány szerzője azonban jelezni kívánja, hogy ezek az elképzelések határozottan egy irányba mutatnak: egy olyan szervezeti rendszerben, ahol elsődleges cél a jogszabályok és a közérdek érvényre juttatása, a hatékonyság csak e szempontok teljes körű érvényesülése után értelmezhető a közigazgatás paramétereiként. Ha az alapvető funkciók sérülnek azáltal, hogy a közigazgatást minden erővel költség- és időhatékonnyá, adminisztratív terhektől mentessé tesszük, a hatékonyság nemhogy nőni nem fog e szervezeti rendszer tekintetében, hanem negatív előjelűvé válik annak változása. A közigazgatás minden tradicionális értékétől való megfosztása, a hatékonyság túlhangsúlyozása végül elvezethet a szinte teljes csődöt mondott New Public Management irányzat⁴⁷ újraéledéséhez.

1944-ben Bibó István, a kor jogi gényusa és a magyar szellemi élet kiemelkedő alakja vitába szállt Magyar Zoltánnal, a korszak átütő jelentőségű közigazgatás-tudománnyal foglalkozó tudósával, és annak 1942-ben megjelent korszakos művével.⁴⁸ Vitatta azon megállapításait, miszerint a „közigazgatás jogszerűsége a cél biztosítására nem elegendő”,⁴⁹ és a 20. században már nem a jogszerűsége, hanem az eredményessége van a hangsúly. Bibó ezzel szemben a jogállami értékek megtartásában, a közigazgatás jogszerűségének a legnagyobb mértékű erősítésében látta a haladás útját.⁵⁰ Verebélyi konklúziót vonva azonban úgy véli, hogy „Bibó és Magyar tehát másra gondolt, és amire gondoltak, abban mindkettejüknek igaza volt.”⁵¹

⁴⁷ Fábíán (2011): i. m. 154–156.

⁴⁸ Magyar Zoltán: *Magyar közigazgatás – A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.

⁴⁹ Magyar (1942): i. m.: V.

⁵⁰ Bibó István Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom című munkáját idézi Paczolay Péter, illetve Verebélyi Imre. Vesd össze: Paczolay Péter: A közigazgatás mint hatalmi ág. *Tolle Lege*, 3. (2013), 1; Verebélyi Imre: A közigazgatás és a kormányzás alapkérdései Magyar Zoltán életművében. *Jog, Állam, Politika*, 2. (2010), 3. 81.

⁵¹ Verebélyi (2010): i. m. 81.

5.3.4. Az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvény (Ákr.) szabályozási elvei

2015 májusában és júniusában a kormány közzétette az általános közigazgatási eljárásjog kialakítás alatt lévő új kódexének, az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvénynek a szabályozási koncepcióját, illetve a törvény előkészítési feladataival kapcsolatos kormányhatározatot.⁵²

A koncepció részletesebben szól a hatósági eljárás során megvalósítandó fejlesztésekről. Szó esik a fenti dokumentumok nagy hiányosságaként értékelt jogszerűségről, azonban e szabályozási tervezetben is túl nagy hangsúlyt kap a gyors és hatékony közigazgatási működés. Ennek ellenére a koncepcióról szóló jelentésben szerepel az eljárások olyan felosztása, amely különbséget tesz a jogokat és kötelezettségeket realizáló eljárás, valamint a konfliktusfeloldó hatósági eljárás között, továbbá kifejezetten helyeslendő javaslatokat tesz az egyezségkötés során történő illetékek egy részének visszautalására. A dokumentum említi a hatósági szerződést, azonban tárgykörünkben nem ad olyan információkat, amelyek az intézmény fejlődésére utalnának. A hatóság közvetítő intézményéről pedig hallgat a jelentés.

6. A mediáció és a közvetítés alapjai a hatósági eljárás általános szabályaiban

Egyezségkötési kísérlet és az egyezség jóváhagyása: kifejezetten helyeselhető, hogy azokban az ügyekben, ahol az eljárás ellenérdekelt felek részvétele mellett zajlik, a jelentés javaslata és a szövegtervezet alapján is tárgyalás lehetősége vagy egyezségkötési kísérlet kötelezettsége mellett folya az eljárás.⁵³ Ezt a törvénytörvény is átülteti. A tárgyalás számos lehetőséget teremt az ellenérdekű feleknek a közösen elfogadható megoldási módok kiválasztására, és még mindig biztosított lehet akár a hatóság által segített közvetítés, akár a hatósági közvetítő igénybevétele, valamint az eljáráson kívüli, egyéb megegyezés is. Az illetékcsoökkentési lehetőség pedig még tovább fokozhatja a közvetítést igénybevevők körének bővítését. Kiemelendő továbbá a jelentés és a törvényjavaslat indokolásának azon megállapítása, hogy a hatóságnak törekedni kell nemcsak az egyedi ügyben való konszenzus létrehozására, hanem a felek megbékítésére is, így megelőzendő a konfliktusok eszkalálódását, illetve újabb vitás ügyek kialakulását.

⁵² A közigazgatási perrendtartásról szóló törvény és az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvény előkészítésével összefüggő egyes feladatokról szóló 1352/2015. (VI. 2.) Korm. határozat; Részletes jelentés az általános közigazgatási rendtartás koncepciójának előkészítéséről. 2015.

⁵³ Ákr. jelentés 2015. 19.

A *hatósági szerződés* erőteljes közjogi hatásokkal átitatott, mivel a szerződési kötelezettségek ügyfél általi nem teljesítése esetén a hatóság hagyományos kényszereszközeivel léphet fel. Azzal azonban már nem érthetünk egyet teljes egészében, hogy a szerződés csak közjogi paraméterek szabályozása alatt állna, s annak magánjogi mivolta elenyésző lenne. A közigazgatási szolgáltató jelleg, illetve a fent megfogalmazott elméleti megállapítások okán a szerződés erősen magánjogi irányultságú, és a felek megállapodásán alapul. Az már pragmatikus kérdés, hogy a gyakorlatban a szerződés tartalmát leggyakrabban a hatóság diktálja, így az ügyfél lehetőségei csak annyira terjednek ki, hogy elfogadja vagy elutasítsa a szerződést. Különösen igaz ez azokra az esetekre, amikor különböző támogatások nyújtására kötnek szerződést a hatóságok.

Bár a hatósági szerződés a tartalmának nagy részét, az egyik szerződő felet és az ügyfél szerződésszegő magatartásának várható jogkövetkezményeit tekintve inkább közjogi jellegű, a szerződés ettől még lehetne alapvetően magánjogias, alapulhatna a felek mellérendeltségén és megállapodásán.

A *hatósági közvetítés* mint jogintézmény eltűnik a szabályozásból. A jelentés tapasztalatai alapján is ez kifejezetten jól kimutatható az Ákr. szabályrendszerében és indokolásában ugyancsak. Sem a törvény, sem pedig annak részletes indokolása nem szerepelteti a jogintézményt, és félő, hogy a fenti problémák miatti látszólagos kihasználatlanság okán végleg kikerül a szabályozási tárgy köréből.

7. Összefoglalás

A 21. század változó társadalmi és jogrendszerei a folyamatosan megújuló életviszonyok és globális szinten is mérhető kihívások felmerülése miatt szükségképpen állandó alkalmazkodásra kényszerülnek. Mindezt lehet olyan megközelítésből szemlélni, amely az újszerű viszonyokat negatív tendenciaként értékeli, s annak az igazságszolgáltatás és a közigazgatás működése során felmerülő többleterőforrás-szükségletére, bevezetésekor törvényszerűen észlelhető rendszeridegen jellegére koncentrál. Ha azonban a megújuló viszonyokat mint a jogviták eldöntésére irányuló eljárások legfontosabb fejlesztési mozgatórugóit értelmezzük, s kényszerű feladat helyett a lehetőséget látjuk bennük, a változások kezelésére bevezetett újszerű módszerek fontos innovációs tényezőként hathatnak közre a mindenkorai igazságszolgáltatási és közigazgatási rendszer hatékonyabbá tétele során.

Az alternatív vitarendezési metódusok – így legfőképpen a mediáció – alkalmazása is ilyen megközelítésben értelmezhető leginkább helyesen: *prima facie* a közigazgatástól s különösen a hatósági jogalkalmazástól rendkívüli mértékben idegen, erőteljes magánjogi elemekkel operáló, a közigazgatási jogviszony

hagyományos elemeivel látszólag nem összeegyeztethető megoldásokról van szó. Ha azonban a hatósági eljárás tárgyát képező ügy végleges eldöntése, a felek által könnyebben elfogadható, saját szempontokat is tükröző egyezség erőteljes legitimáló hatása, a hatósági kényszer háttérbe szorítása felől közelítjük az ADR-módszerek hatékonyságát, a hatósági döntéshozatal egy már részben jelen lévő, de hihetetlen fejlődési lehetőségként tekinthetünk a módszerekre. Mindez igaz a polgári eljárás tekintetében: a hagyományos, peres eljárástól elhajló, a per megelőzésére vagy egyszerűsítésére szolgáló közvetítési módszerek végső soron egyszerűbb és költséghatékonyabb módon juttathatják el az eljárást eredeti céljaihoz. A bírósági közvetítés elterjedése e tekintetben további ösztönzést kívánó terület.

A tanulmányban megvizsgált valamennyi tényező, az egyes hatóságok gyakorlata, a bírósági szervezetrendszer és a vonatkozó jogi szabályozás szintézise számos olyan fejlesztési lehetőséget kínál, amely segíthet érvényre juttatni a magyar közigazgatásban és az igazságszolgáltatás folyamatos modernizációjában immár évtizedek óta jelen lévő, azok nyitott jellegét, társadalmi kontrollját és a döntéshozatal jogszerű és egyben hatékony diverzifikációját hangsúlyozó elképzeléseket.

Felhasznált irodalom

- Balzer, Benjamin – Johannes Schneider: Managing a Conflict: Optimal Alternative Dispute Resolution. *RAND Journal of Economics*, 52. (2021), 2. 415–445.
- Barrett, Jerome T. – Joseph P. Barrett: *A History of Alternative Dispute Resolution: The Story of a Political, Social, and Cultural Movement*. New York, John Wiley & Sons, 2004.
- Bingham, Lisa Blomgren – Tina Nabatchi – Rosemary O’Leary: The New Governance. Practices and Processes for Stakeholder and Citizen Participation in the Work of Government. *Public Administration Review*, 65. (2005), 5. 547–558. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2005.00482.x>
- Blake, Susan – Julie Browne – Stuart Sime: *A Practical Approach to Alternative Dispute Resolution*. Oxford, Oxford University, 2014.
- Bruhács János: *Nemzetközi jog I. Általános rész*. Institutiones Juris – Dialóg Campus Tankönyvek. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2014.
- Bush, Robert A. Baruch – Joseph P. Folger: *The Promise of Mediation: Responding to Conflict through Empowerment and Recognition*. San Francisco, Jossey-Bass, 1994.
- Carver, Todd B. – Albert A. Vondra: Alternative Dispute Resolution: Why it Doesn’t Work and Why it Does. *Harvard Business Review*, May-June, 1994.
- Decastello Alice: *A közvetítői eljárás az egészségügyben*. Doktori értekezés. Pécs, PTE ÁJK, 2008.
- Doornbos, Martin: ‘Good Governance’. The Rise and Decline of a Policy Metaphor? *Journal of Development Studies*, 37. (2001), 6. 93–108. Online: <https://doi.org/10.1080/713601084>
- European Judicial Network: *European Code of Conduct for Mediators*. 2004. Online: www.kearns.co.uk/wp-content/uploads/2017/06/European-code-of-conduct-for-mediators.pdf
- Fábián Adrián: *Közigazgatás-elmélet*. Institutiones Juris – Dialóg Campus Tankönyvek. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011.

- Fiadjo, Albert: *Alternative Dispute Resolution. A Developing World Perspective*. London, Routledge–Cavendish, 2013. Online: <https://doi.org/10.4324/9781843147169>
- Folberg, Jay – Alison Taylor: *Mediation: A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts without Litigation*. San Francisco, Jossey-Bass, 1984.
- Fürjes Balázs – Gyengéné Nagy Mária – Gyulai Edina (szerk.): *A mediáció és a bírósági eljárások kapcsolata Magyarországon 2009/2010. évi kísérleti bírósági mediációs program kiértékelése*. Budapest, Országos Mediációs Egyesület, 2010. 5–10.
- Goldberg, Stephen B. – Eric D. Green – Frank E. A. Sander: *Dispute Resolution*. Boston, Little, Brown, 1985.
- Harter, Philip J.: Dispute Resolution and Administrative Law. The History, Needs, and Future of a Complex Relationship. *Villanova Law Review*, 29. (1984), 1. 1393–1419.
- Hensler, Deborah R.: A Glass Half Full, a Glass Half Empty. The Use of Alternative Dispute Resolution in Mass Personal Injury Litigation. *Texas Law Review*, 73. (1995), 1587–1626.
- Ishikawa, Akira: *Einige Denkanstöße zur Diskussion der Alternative Dispute Resolution – insbesondere deren Situation in Japan*. Athen, National and Kapodistrian University of Athens, 2001.
- Kettl, Donald F.: The Transformation of Governance. Globalization, Devolution, and the Role of Government. *Public Administration Review*, 60. (2000), 6. 488–497. Online: <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00112>
- Kettl, Donald F.: *The Transformation of Governance: Public Administration for the Twenty-first Century*. Baltimore, John Hopkins University, 2015.
- Közigazgatás- és Köszolgáltatás-fejlesztési Stratégia 2014–2020. Online: https://2015-2019.kormany.hu/download/8/42/40000/K%C3%B6zigazgat%C3%A1s_feljeszt%C3%A9si_strat%C3%A9gia.pdf
- Lovas Zsuzsa – Herczog Mária: *Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés*. Budapest, Múzsák, 1999.
- Magyary Program (MP 11.0). 2011. Online: https://infoter.hu/attachment/0011/10551_magyary_program.pdf
- Magyary Program (MP 12.0). 2012. Online: <https://docplayer.hu/974896-Magyary-zoltan-kozigazgas-fejlesztési-program.html>
- Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás – A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.
- Manring, Nancy J.: ADR and Administrative Responsiveness. Challenges for Public Administrators. *Public Administration Review*, 54. (1994), 2. 197–203. Online: <https://doi.org/10.2307/976530>
- Moore, Christopher W.: *The Mediation Process. Practical Strategies for Resolving Conflict*. New York, Wiley, 2014.
- Országos Bírósági Hivatal: *A bírósági közvetítés társadalmi beágyazottsága. Hogyan zajlik és miért jó a mediációs eljárás?* 2018. Online: www.jogiforum.hu/hirek/39803
- Paczolay Péter: A közigazgatás mint hatalmi ág. *Tolle Lege*, 3. (2013), 1–6.
- Részletes jelentés az általános közigazgatási rendtartás koncepciójának előkészítéséről. 2015. Online: [https://20150514.Jelentés az általános közigazgatási rendtartás koncepciójáról.pdf](https://20150514.Jelentés%20az%20általános%20közigazgatási%20rendtartás%20koncepciójáról.pdf) (kormany.hu)
- Rosenbloom, David H. – Deborah D. Goldman: *Public Administration. Understanding Management, Politics, and Law in the Public Sector*. New York, McGraw-Hill, 1993.
- Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): *Mediáció – közvetítői eljárások*. Budapest, HVG–ORAC, 2013.
- Szamel Lajos: A rendészet a közigazgatás rendszerében. *Állam és Igazgatás*, 35. (1985), 11. 961–973.
- Verebélyi Imre: A közigazgatás és a kormányzás alapkérdései Magyary Zoltán életművében. *Jog, Állam, Politika*, 2. (2010), 3. 77–100.
- Visegrády Antal: *Jog- és állambölcsélet*. Budapest, Menedzser Praxis Szakkiadó, 2016.